

Kimi Kärki

TAIDEMUSIIKIN SÄVELTÄJÄIDENTITEETTEJÄ ETSIMÄSSÄ

Tiainen Milla, *Säveltäjän sijainnit. Taiteilija, musiikki ja historiallinen kesto Paavo Heinisen ja Einojuhani Rautavaaran teksteissä*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 82, Jyväskylän yliopisto 2005.

Turun yliopiston musiikkitieteen tutkija Milla Tiainen on kirjoittanut kirjan kahdesta keskenään erilaisesta nykysäveltäjästä, heidän taiteilijaidentiteeteistään ja musiikkikäsitteistään, siitä miten he sijaitsevat ja myös paikantavat itsensä kulttuurissa. Teos on hyvä esimerkki kulttuurisen musiikintutkimuksen, historian tutkimuksen ja sukupuolijärjestelmän tutkimuksen yhdistämisestä diskurssianalyysin kautta. Tiainen ei pyri totalisoivaan tulkintaan, vaan viisaasti heti esipuheessaan toteaa tutkimiensa säveltäjien tekstit ja lausunnot ylenpalttisiksi, aukinaisiksi ja merkityksiltään ylitsevuotaviksi. Teksteissä olisi hänen mukaansa potentiaalia monenlaisten kysymyksenasetteluiden kohteiksi, mutta käsitteiden virroista avataan tarkastelun kohteeksi vain pitkäkestoinen murto-osa, ennen muuta kulttuurinen konstruktio nimeltä "säveltäjä". Tämä onkin työekonomisesti järkevä ratkaisu, kirja on kompakti hiukan yli parinsadan sivun paketti, jonka totisesti soisi kuluvan muidenkin kuin vain taidemusiikin tutkijoiden käsissä. Kirja ei nimittäin tematiikaltaan rajoitu taidemusiikkikulttuurin piiriin, vaan tematiikka laajenee ylipäänsä tekijyyden, luovuuden ja taiteen merkityksen tarkasteluun länsimaisessa kulttuurissa.

Johdannossaan Tiainen lupaa paljon ennen muuta siitä millaisella kentällä liikutaan. Focus on feministisessä ja kulttuurisessa musiikintutkimuksessa, mutta taitelijuutta ja musiikkia pyritään suhteuttamaan laajemmin subjektiuden, sukupuolen, taiteen ja vallan problematiikkoihin. Grossbergilaisen artikulaatioteorian ja foucaultlaisen genealogisen tutkimusotteen rinnakkainen hyödyntäminen kuitenkin kokoaa nämä langat yhtenäiseksi ja varsin aidosti poikkitieteelliseksi kokonaisuudeksi. Kyse on katkoksellisuuden, ilmiöiden ehtojen ja erilaisten valta-asemien kartoittamisesta kielellisessä ja kulttuurisessa kontekstissa. Tiainen kysyy toisaalta millaisia identiteettejä teksteissä Heiniselle ja Rautavaaralle rakentuu ja toisaalta millaisia musiikkikäsitteitä näihin taiteilijaidentiteetteihin kytkeytyy. Kielessä liikkuvien ja muuttuvien

identiteettien tarkastelu prosesseina nousee siis keskiöön. Vaarana tällaisessa tutkimusotteessa on yleensä helposti kaiken näkeminen relatiivisena ja häilyvänä, mutta Tiainen onneksi lähtökohtaisesti kiinnittää tutkimuskohteensa ajalliseen ja paikalliseen kontekstiinsa, myös tiettyihin jopa 1700-1800-luvuille palautuviin historiallisiin traditioihin ja myös niille luonteenomaisiin puhumisen tapoihin asti. Muun muassa tässä mielessä teos on luonteeltaan ja tematiikaltaan voimakkaasti kulttuurihistoriallinen. Historiallisesti pitkäkestoisten puhetapojen analyysi altistaa tarkastellut säveltäjien tekstit ja lausunnot myös tiukalle feministiselle kritiikille. Tällaisenaan keskustelu laajenee tietenkin koskemaan paljon muutakin kuin taiteilijaidentiteettejä, teos politisoituu taidemusiikkikulttuurin luutuneiden sukupuoliroolien ravisteluksi. Tällainen askel luonnollisesti virittää ja suuntaa teoksen voimaa piristävällä tavalla ja saattaa myös provosoida kaivattua keskustelua, kuten nähtiin aiemmin esim. toisen turkulaisen musiikintutkijan, Taru Leppäsen väitöskirjan *Viulisti, musiikki ja identiteetti* (SES, 2000) ilmestyessä. Säveltäjät ovat osaltaan keskustelun välineitä, mutta luultavasti he viime kädessä kuitenkin hyötyvät teoksen aiheuttamasta kielellisestä prosessista, sillä se laventaa heistä median kautta saatua kuvaa, tekee heidät entistä kiinnostavammiksi ja myös monitulkintaisemmiksi.

Vaikka Heininen ja Rautavaara eroavatkin persoonina ja mediahahmoina toisistaan, löytää Tiainen heille myös yhteneväisyyksiä, samankaltaisia merkitysten muotoiluja. Taidekäsitteet, puheenparret ja sävellysprosessin luonne toistuivat molemmilla samantapaisesti, paljastaen kenties selvemmin historiallisia puheentapoja kuin aitoa tässä ajassa tapahtuvaa vuoropuhelua. Tässä mielessä Tiainen löytää aidon yleistämisen mahdollisuuden näiden kahden säveltäjän aineistoista.

Teos on jaettu kolmeen päälukuun, joita on syytä pintapuolisesti esitellä. Näistä ensimmäinen, "Identiteetit ja taidemusiikkikulttuuri", kartoittaa subjektin ja kielen liittymäkohtia, merkitysten liikettä ja toisaalta pysähdyksiä sekä minuuden ja toiseuden suhdetta. Luku on oikeastaan johdannon jatketta, metodisen apparaatin laajempaa esittelyä ja hiontaa. Sellaisena se onnistuu hyvin, vaikka lukija alkaakin vähitellen kaivata itse empiiristä tekstianalyysiä näennäisen loppumattoman teoreettisen viitekehyksen eri sävyjen esittelyn ja erittelyn sijasta. Ehkä tämän osan erityinen lähempi tarkastelu palvelee kuitenkin eniten tämän arvostelun mahdollista lukijakuntaa. Identiteetin Tiainen käsittää pitkälti Stuart Hallin määritelmien kautta eheän ja

kiinnitetyn sijaan häilyväksi, muuttuvaksi ja kulttuuristen järjestelmien edessä joustavaksi, mutta katsoo kuitenkin historiallisen tradition tuottavan sellaisia identiteetin ilmaisemisen vakiintuneita keinoja, joiden avulla tarkasteltavat säveltäjät tuottavat nykyaikamusiikin sosiaalisessa kehyksessä hyväksyttävää ja kannatettavaa puhetta. Tätä puhetta Tiainen lupaa eritellä ennen muuta sukupuolihistoriallisesti terävöitetyn diskurssianalyysin kautta. Tiaisen johdatus siihen, mitä diskurssi ja diskurssianalyysi ovat kulttuurintutkimuksellisessa mielessä, on selkein näkemäni, onnistuen myös tarjoamaan hyvän kartoituksen aiheeseen liittyvään metodologiseen kirjallisuuteen. Olisiko tässä myös teoksen kiistattomin ansio laajimman mahdollisen lukijakunnan kannalta?

Analysoitavien tekstien suhteen toisiinsa, intertekstuaalisuuden, tunnustaminen johtaa niiden historiallisuuden ja hierarkioiden tunnustamiseen. Tekstit reagoivat toisiinsa ja tuottavat uusia tapoja tulkita aiempia tekstejä, ottavat erilaisia valtapositiioita suhteessa toisiinsa. Tiainen lupaa keskittyä ennen muuta nykyisen taidemusiikkikulttuurin kannalta hegemonisiin teksteihin, tässä mielessä hänen tekstivalintansa myös määrittävät hänet itsensä yhdeksi ja toki ilmiselvällä tavalla keskeiseksi vallankäyttäjäksi sen suhteen, mitkä tekstit teoksessa oletetaan tämän määritelmän sisään kuuluviksi.

Modernit identiteettikonstruktiot rakentuvat Zygmunt Baumania ja Hallia seuraten erojen ja rajojen manifestoinnin kautta. Identiteetti rakentuu aina suhteessa erilaisiin toiseuksiin, jakoon ystäviin ja vihollisiin. Tämän yleisemmän lähtökohdan kautta Tiainen etenee kohti musiikkikulttuurin hierarkioiden purkamista. Sukupuoleen, etnisyyteen, seksuaalisuuteen ja luokkaan eri tavoin ristikkäin kiinnittyneet erottelut näkyvät musiikkikulttuurissa niin kielen, kuvien kuin itse musiikin tasolla. Esimerkiksi modernin taidemusiikin esitystavat kertovat omalla tavallaan eroista ja valta-asetelmista. Tiainen keskittyy erityisesti sukupuolieron tematiikkaan, siihen miten maskuliininen hegemonia on pitkään dominoinut koko taidemusiikin kenttää, suurten miessäveltäjien kaanoneista jopa itse luovuuden perimmäisen miehisen luonteen korostamiseen. Autonominen musiikkikäsite, siis ajatus "suuren" musiikin irrallisuudesta suhteessa ympäröivään kulttuuriin ja sen tuottamiin ehtoihin, kiinnittyy tällaisiin valkoisen keskiluokkaisen miehen puhetapoihin. Tiainen itse peräänkuuluttaa nykyisen miestutkimuksen mahdollistamia uusia tulkintoja Heinisen ja Rautavaaran tekstien suhteesta laajempaan moderniin maskuliinisuuteen, mutta pitäytyy itse kuitenkin aiemmin kuvatuissa

lähtökohdissaan. Kyseessä on epäilemättä relevantti haaste tuleville tutkimuksille, myös sellaisille jotka tarkastelevat musiikin kenttää jonkin muun aineiston kautta.

Toinen pääluke, "Taiteilija poikkeusyksilönä", keskittyy viimein itse säveltäjien tekstien suhteuttamiseen ympäröivään kulttuuriin ja historiaan. Keskiössä ovat siis taiteilijan määritelmät itsestään suhteessa ympäristöönsä. Käsiteltyjä teemoja ovat taiteilijan nerous, eristäytyminen, arjen yläpuolelle asettuminen, suhde suosioon ja politiikkaan. Tiainen valitsemat sitaatit ovat herkullisia suhteessa hänen kysymyksenasetteluunsa. Sitaatit toimivat ikään kuin temaattisina ponnahtauslautoina laajoille analyyseille, joissa taidefilosofia ja lausumien historiallisen kontekstin avaaminen vuorottelevat. Ja kyllä, Tiainen pitää varsin hyvin sen minkä johdannossaan lupaa, mutta jotenkin tuntuu siltä että lähtökohdat ovat jopa laajemmin perusteltuja kuin tarkastelu edellyttää.

Miten tarkastella luovaa toimintaa tekstien kautta? Kolmannessa pääluvussa, "Luomisprosessi ja teos", Tiainen lähtee purkamaan Heinisen ja Rautavaaran romanttisia taiteilijäkäsityksiä ja heidän kokemuksiaan omasta työskentelystään. Ajatus taiteilijasta musiikin mystisenä vastaanottajana ja haltioituneena välittäjänä nousee keskeiseksi romanttiseksi aihoksi molempien säveltäjien puheessa. Säveltäjä on henkinen ja intuitiivinen puutarhuri ja kättilö, teos taas jotain mikä pyrkii omaan totuuteensa käyttäen tulemisensa ja tahtonsa valtaa säveltäjään. Täten siis säveltäjä ei ole omien sävellyksiensä subjekti ja hallitsija, vaikka tarvitseekin rauhan ja oikeanlaisen henkisen tilan sävellysten synnyttämiseen. Huolimatta orgaanisista ja jopa feminiinisistä sävellysprosessia koskevista kielikuvista itse työ etäännytetään ruumiillisuudesta ja tunteellisesta ilmapiiristä maskuliiniseksi ja itsessään selittämättömäksi, päänsisäiseksi keskittymiseksi. Säveltäjän työssä voidaan siis nähdä vanha karteesiolainen jako henkiseen ja ruumiilliseen sekä ristiriita rationaalisen ja tiedostamattoman välillä - kyse on vanhasta romanttisesta kliseestä, Apollon ja Dionysoksen loputtomasta köydenvedosta. Tässäkin mielessä säveltäjien "ylevä" retoriikka selkeästi juontaa historiallisesta säveltäjätraditiosta.

Yhteenvetoluvussa, "Säveltäjä, musiikki ja sukupuoli - pitkistä kestoista kohti uusia sijainteja", Tiainen teoreettisesti painottunut käsittelytapa viimeistään varmistuu. Pujoittelu metodologisen kirjallisuuden nostamien mahdollisten kysymysten ja säveltäjien edellä esiinnostettujen maskuliinisten identiteettien välillä on saumatonta ja osoittaa ihailtavaa lukeneisuutta valitulla

laajalla metodologisella kentällä. Ehkä keskeiseksi jää kysymys siitä, voisiko säveltäjyyteen kiinnittyvä puhe rakentua toisin, toisenlaisten episteemisten - sukupuolisensitiivisempien - lähtökohtien ja valta-asetelmien kautta. Heininen ja Rautavaara näyttäytyvätkin kuin historian vankeina, joiden puhetapojen analyysin kautta tuodaan näkyviin laajempia ja muutettavissa olevia merkitysjärjestelmiä.

Teoksensa tutkimuksellisesta otteesta Tiainen käyttää Pirkko Moisanan muotoilemaa käsitettä "pantieteinen", viitaten ennen muuta feministisen ja kulttuurisen musiikintutkimuksen tapaan yhdistellä eri tutkimusperinteitä. Näin Tiainen totisesti tekeekin, välillä ja suurimmaksi osaksi kirkkaammin, välillä ehkä hiukan luettelomaisesti. Kaiken kaikkiaan on syytä todeta Tiaisen teoksen olevan hyvin kirjoitettu ja argumentoitu. Eriyistä kiitosta tulee antaa diskurssianalyttisen metodisen kentän varsin selkeälle erittelylle ja käytäntöön soveltamiselle. Diskursseista on kirjoitettu paljon, mutta harvoin näin täyspäisesti ja ymmärrettävästi.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja tekee väitöskirjaansa työnimellä "Reconstructing Stadium Stardom Aesthetics: Stage Performance Designing in Anglo-American Popular Music, 1965-2001" Suomen Akatemian tutkimusprojektissa "The Starnet: Changing Discourses of Popular Music Stardom".